

БОЯРИН ЛІЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

кандидат психологічних наук, доцент кафедри педагогіки, психології та теорії управління освітою Інституту післядипломної педагогічної освіти Чернівецької області, м. Чернівці.

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТА ВІКОВІ АСПЕКТИ ДИНАМІКИ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МОЛОДІ

У статті розкрито соціально-психологічні та вікові аспекти динаміки розвитку соціальної компетентності молоді. Проведено аналіз особливостей розвитку особистості та вікових завдань розвитку в юності, що дозволив виокремити основні показники соціальної компетентності: відповідальність; адекватну самооцінку, узгоджену з рівнем домагань; сформованість позитивної мотивації вчення та переважання мотивації досягнення; володіння засобами спілкування та навичками конструктивної взаємодії в різних ситуаціях; сформованість емпатії стосовно партнера, прийняття ролей. Показано, що у період юності проблема усвідомлення життя стає ключовою для соціалізації особистості та розвитку її соціальної компетентності. Молода людина, яка набуває сенс життя, планує своє майбутнє, відповідальна за своє життя, може бути визнана соціально компетентною. Для осмислення життя та побудови часової перспективи, а отже, і для розвитку соціальної компетентності, у юнацькому віці більше значення має сформованість мотивації досягнення та високий рівень самоповаги, самоприйняття. Побудова часової перспективи, життєве цілепокладання вимагають досить високого рівня розвитку ціннісних уявлень, вольової сфери, самостійності та відповідальності молоді.

Завданнями розвитку соціальної компетентності молоді у цьому віці є виявлення та розвиток особистісних можливостей, що виражається у ставленні до творчості, самостійності, самореалізації, до власної життєвої позиції та активності щодо майбутнього; усвідомлення та прийняття соціальних норм, що відповідає включенню до образу Я такої якості, як відповідальність; розвиток критичності при оцінюванні себе, критика поведінки оточуючих; створення умов для розширення соціальних зв'язків, освоєння нових соціальних ролей, що сприяють самопізнанню і пізнанню оточуючих та особистісному самовизначенню; підвищення низки показників самоставлення, таких як самоповага, відчуття сили Я, очікування позитивного ставлення від оточуючих, стійкість і завзятість у досягненні цілей, прагнення до подолання труднощів на своєму шляху, оволодіння вміннями рефлексії.

Ключові слова: *молодь, соціальна компетентність, соціально-психологічні та вікові аспекти динаміки розвитку соціальної компетентності молоді.*

Постановка проблеми. Юнацький вік (ранній та пізній його періоди) привертала і наразі продовжують привертати до себе підвищену увагу психологів, педагогів, соціологів з низки причин. По-перше, знання особливостей розвитку цього вікового періоду дозволяє прогнозувати поведінку та діяльність людини. По-друге, ці вікові періоди протікають бурхливо й іноді суперечливо, а конфлікти, що виникають у цьому віці, можуть суттєво вплинути на подальше становлення особистості. Тому на основі конфліктів, характерних для цього періоду життя, можна прогнозувати конфліктні взаємини з різними людьми. По-третє, завершується розвиток всіх основних психологічних характеристик особистості [1-4].

Аналіз досліджень і публікацій. До теперішнього часу дослідниками (Ш. Бюлер, Е. Еріксон, К. Левін, Ж. Піаже, З. Фрейд, Е. Шпрангер та ін.) отримано великий фактичний матеріал про особливості та різноманіття факторів, що впливають на становлення особистості молодшої людини, про специфіку її ідеалів, інтересів, моральних уявлень, особливості становлення волі, мотивів діяльності, що створило необхідну базу для багатопланового вивчення цих важливих етапів психічного розвитку на новому науковому рівні.

Завданням проведеного дослідження виступав розгляд соціальної компетентності на соціально-психологічному рівні, тобто особливості розвитку соціальної компетентності у юнацькому віці (ранній та пізній його періоди), зокрема в освітньому процесі.

Розгляд різних періодів юнацького віку потребує чіткого виділення їх меж. Питання про межі та критерії, які мінливі, умовні та визначаються конкретно-історичними обставинами, особливостями соціального розвитку, що має важливе значення.

Юнацький вік (ранній та пізній його періоди) у сучасній міжнародній традиції розглядається у єдності і часто цей етап позначається одним терміном – юнацький вік; при цьому виділяють зазвичай дві стадії – ранній юнацький (до 18 років) та старший юнацький (до 24 років) вік.

На наш погляд, найбільш адекватно окреслено межі юнацького віку в періодизації онтогенезу, в якій акцент робиться на появі нових психічних утворень, що обумовлюються зміною та розвитком провідних типів діяльності, де межі ранньої юності встановлюються між 16-18 роками.

Юнацький вікові періоди необхідно розглядати не як окремо взяті етапи, а у динаміці розвитку, оскільки без знання закономірностей розвитку особистості в онтогенезі, протиріч, що становлять силу цього розвитку, неможливо виявити психічні особливості молодшої людини, а тим самим виробити соціально-психологічні рекомендації щодо успішності такого розвитку. Ми дотримуємося саме цієї періодизації, оскільки вона розроблена з урахуванням встановлених у цей час закономірностей психічного розвитку людини, яка розвивається.

Фундаментальні дослідження, гіпотези та теорії, що пояснюють особливості розвитку особистості в юнацькому віці, можна згрупувати за

такими основними напрямками: когнітивний розвиток, соціалізація, становлення ідентичності.

Як правило, юнацький етап розвитку належить до позитивної фази розвитку. У другій половині ХХ ст. дослідники поглибили розуміння ролі середовища у розвитку молоді, підтвердили важливість суспільства для конструктивного розвитку особистості молодої людини. Так, Е. Еріксон не поділяє підлітковий та юнацький вік. Це один віковий період, обмежений рамками 12-18 років. Він вважав цей вік найважливішим і найважчим періодом людського життя, коли відбувається ідентифікація особистості та плутанина ролей. Е. Еріксон підкреслював, що психологічна напруженість, яка супроводжує формування цілісності особистості, залежить не тільки від фізіологічного дозрівання, особистої біографії, а й від духовної атмосфери суспільства, в якому молода людина живе, від внутрішньої суперечливості суспільної ідеології. Е. Еріксон показує, що кожна людина в перехідний період від дитинства до дорослості стоїть перед проблемами свого часу і має зробити вибір. Ми згодні з позицією Е. Еріксона про важливість соціального оточення у розвитку особистості, оскільки те, де у якому оточенні перебуває людина накладає відбиток на її життя, її ставлення до себе, до суспільства, її ціннісні орієнтації.

У своїй теорії Е. Еріксон виділяє таке поняття як ідентичність, що визначається ним як почуття внутрішньої наступності, константність самості в потоці постійних тимчасових змін, метаморфоз особистісного розвитку. Це суб'єктивне переживання: «Я той самий». Автор виділяє ще одне визначення ідентичності, в якому вона виступає результатом узгодження двох ліній розвитку особистості – індивідуальної та соціальної. Це гармонія Я-образу та Я, реалізованого у соціальній ролі. Тут важливе значення має доказ індивідуального варіанта ідентичності референтним оточенням. Як пише Е. Еріксон, якщо ідентичність підтверджується іншими, тільки в цьому випадку вона реальна і для самого індивіда.

Відповідно до концепції Ж. Піаже, в аналізованому нами віковому періоді остаточно формується особистість, будується програма життя. Для створення програми життя необхідний розвиток гіпотетико-дедуктивного, формального мислення. Будуючи план свого майбутнього життя, молода людина приписує собі істотну роль у порятунку людства та організує свій план життя залежно від подібної мети. З такими планами та програмами вона вступає у суспільство дорослих, бажаючи перетворити його. Зазнаючи перешкод з боку суспільства і залишаючись залежними від нього, молодь поступово соціалізується.

Представлена концепція представляє інтерес у тому аспекті, що з розвитку певних форм мислення молодої людини стають доступними для розуміння ті речі, предмети, явища, яких вона раніше не знала, не сприймала.

Теорії юнацького віку в зарубіжній психології розвитку, незважаючи в основному на натуралістичне, біологізаторське трактування цього періоду

життя, становлять необхідний фон для розкриття та розуміння нових тенденцій у вивченні юнацтва.

В якості основного сучасні дослідники висувають положення про те, що психіка індивіда розвивається в процесі складної взаємодії біологічних та соціальних факторів, серед яких вирішальними є конкретно-історичні умови суспільної життєдіяльності молодої людини, характер її взаємозв'язків та спілкування з іншими людьми, спрямованість навчання та виховання.

Ці положення вперше були висунуті та обґрунтовані у культурно-історичній концепції, де докладно розглядалася проблема інтересів у перехідному віці як ключ до всієї проблеми психологічного розвитку. Усі психічні функції людини на кожному щаблі розвитку діють у певній системі, спрямовуються конкретними прагненнями, потягами й інтересами. Виникнення інтересів більше становить зміст соціокультурного розвитку особистості, ніж її біологічне формування.

Ж. Піаже особливу увагу звертає на розвиток мислення у цьому віці. Головне у розвитку мислення, на його думку, полягає в оволодінні процесом утворення понять, що веде до вищої форми інтелектуальної діяльності, нових способів поведінки. Перехід до мислення у поняттях розкриває перед молодою людиною світ об'єктивної суспільної свідомості, світ суспільної ідеології. З утворенням понять вона починає краще розуміти і себе, свій внутрішній світ. Одночасно з цим її увага все більшою мірою починає прямувати на інших людей.

Мета статті – розкрити соціально-психологічні та вікові аспекти динаміки розвитку соціальної компетентності молоді.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Формування особистості – одна з останніх змін у ранньому періоді цього віку – воно пов'язується з розвитком рефлексії та самосвідомості, яке визначається як соціальна свідомість, перенесена всередину. Виникнення самосвідомості означає перехід до нового принципу розвитку – до оволодіння внутрішнім регулюванням психічних процесів та поведінки в цілому.

Юнацький вік, як і будь-який психологічний вік, пов'язані з появою нового у розвитку. Однак ці новоутворення виникають із провідної діяльності попереднього періоду.

У юнацькому віці відбуваються перетворення в різних сферах психіки. Кардинальні зміни стосуються мотивації. Зміст мотивів відображає світогляд, що формується, плани майбутнього життя. Структура мотивів характеризується ієрархічною системою, наявністю певної системи підпорядкованих різних мотиваційних тенденцій на основі провідних суспільно значимих і цінних для особистості мотивів. Щодо механізму дії мотивів, то вони діють тепер не безпосередньо, а виникають на основі свідомо поставленої мети та свідомо прийнятого наміру. З мотиваційною сферою тісно пов'язаний моральний розвиток, який істотно змінюється. Засвоєння морального зразка відбувається тоді, коли

особистість робить реальні моральні вчинки у значущих для неї ситуаціях. Але засвоєння цього морального зразка не завжди проходить гладко. Здійснюючи різні вчинки, молода людина більше поглинена приватним змістом своїх дій. Але саме в цей період існує можливість вплинути, тому що внаслідок недостатньої узагальненості морального досвіду моральні переконання знаходяться ще у нестійкому стані.

Ще одне новоутворення, що характеризує юнацький вік, пов'язується із самовизначенням. З суб'єктивної точки зору воно характеризується усвідомленням себе як член суспільства і конкретизується у новій суспільно значущій позиції. Самовизначення виникає в кінці навчання у школі, коли людина стоїть перед необхідністю вирішувати проблему свого майбутнього. Самовизначення відрізняється від простого прогнозування свого майбутнього життя, від мрій, пов'язаних із майбутнім. Воно ґрунтується на вже стійко сформованих інтересах і прагненнях суб'єкта, передбачає урахування своїх можливостей і зовнішніх обставин, воно спирається на світогляд особистості, що формується, і пов'язане з вибором професії. Але справжнє самовизначення не закінчується в цей час, воно як системне новоутворення, пов'язане з формуванням внутрішньої позиції людини, виникає значно пізніше і завершує останній етап онтогенетичного розвитку особистості в аналізований віковий період. Наприкінці цього періоду самовизначення характеризується не лише як розуміння самого себе – своїх можливостей і прагнень, – а й розуміння свого місця у суспільстві і призначення у житті.

Розглянувши класичні концепції юнацького віку у зарубіжній та вітчизняній психології, слід зазначити, що відбулися зміни у ціннісних орієнтаціях молоді. Дослідники фіксують підвищення ролі приватних, індивідуальних цінностей при зниженні суспільно значимих цінностей. Разом з цим, дослідники вказують також на переважно розважальну спрямованість життєвих цінностей та інтересів, вестернізацію культурних потреб та інтересів, витіснення цінностей національної культури західними зразками поведінки. У системі цінностей домінують прагнення до успіху, що розуміється як досягнення матеріального добробуту, високого соціального стану, підприємливість, ініціативність, готовність до ризику. Однак така якість як самостійність згадується не часто.

Нерозуміння ролі своєї активності свідчить про недостатню відповідальність у житті і небажання брати таку відповідальність. При досить високому рівні домагань сучасні молоді люди найчастіше виявляють інфантилізм у досягненні своєї мети, реалізації життєвих планів.

Можлива соціальна некомпетентність може виявлятися у невмінні стати на місце іншої людини, зрозуміти її стан, передбачити її реакцію на власну поведінку, прийняти адекватне рішення, наприклад, грубі відповіді батькам, викладачам, одноліткам, неувага до них, невиконання своїх обіцянок і обов'язків, відсутність допомоги на їх прохання без припустимого пояснення причин – призводять до погіршення відносин із

соціальним оточенням та до часткового чи повного виключення з відповідних соціальних середовищ. Нерозуміння ролі освіти у подальшому житті, життя «одним днем» призводить до безвідповідального, несерйозного ставлення до занять. Невміння і небажання розібратися у власних нахилах та здібностях, мати уявлення про майбутню професію та про конкретні способи досягнення професійної майстерності в обраній галузі, страх вибору призводить до затягування ситуації самовизначення, вибору «за компанію» тощо, і як наслідок, розчарування у майбутньому у своїй професії.

Отже, аналіз класичних концепцій розвитку особистості в юнацький період, і досліджень, що описують сучасну молодь, свідчить про те, що для значна їх частина характеризується низькою соціальною компетентністю. Вони часто не готові до виконання соціальних ролей, не здатні зробити самостійний вибір, не вміють прогнозувати наслідки своїх вчинків та взяти на себе відповідальність за свою поведінку, неправильно трактують свободу та незалежність особистості.

Безвідповідальність, нездатність аналізувати свої дії та приймати рішення, низька рефлексивність, поверхнєве саморозуміння, інфантилізм у досягненні своїх цілей та реалізації життєвих планів, у поєднанні з завищеними домаганнями, егоїстичними установками, прагматичними цінностями та готовністю до ризику можуть бути властиві для юнацького віку.

Така особистісна якість як розвинена соціальна компетентність допомагає зрозуміти і проаналізувати ситуацію, стан інших людей – батьків, викладачів, їх реакції, вибрати більш конструктивний спосіб вирішення конфліктів, передбачати наслідки подій. Саме тому проблема розвитку соціальної компетентності у цей віковий період стає вкрай актуальною.

Для проведеного дослідження важливо зупинитись більш докладно на новоутвореннях зазначеного вікового періоду, які відіграють значну роль у розвитку соціальної компетентності.

Сучасне суспільство постійно ставить молоду людину у ситуацію життєвого вибору, пошуку оптимального варіанта адаптивної взаємодії у світі. Ще більшою мірою ця ситуація є актуальною для молодих людей, які стоять на порозі вибору своєї професійної діяльності. Саме для них відповідальність певною мірою є центральною властивістю, оскільки за допомогою механізму відповідальності приймається те чи інше рішення. Якість прийнятого рішення визначається ступенем відповідальності молодої людини.

З формуванням відповідальності тісно пов'язаний й розвиток волі та довільності поведінки. Вміння володіти собою – важлива якість дорослої, зрілої людини. Однак у юнацькому віці може простежуватися порівняно легка відмова від досягнення поставленої мети. Для розвитку волі особливої ролі набуває посилення мети. Соціально-компетентна молода людина опановує свідоме цілепокладання. Формування відповідальності у

цьому віці тісно пов'язане з іншим центральним особистісним новоутворенням цього періоду – становленням нового рівня самосвідомості, Я-концепцією. Найважливішим моментом нової соціальної позиції молодій людині виявляється усвідомлення нею свого Я, що проявляється у формуванні самооцінки, у відносинах з однолітками та дорослими, у підвищеному інтересі до власної особистості та потреби в оцінці своїх особистісних якостей. Формування самосвідомості, ставлення до себе як до самостійної особистості є суттєвою характеристикою молодій людині.

Прагнення оцінювати себе за об'єктивними критеріями, інтерес до себе як до рівноправного члена суспільства, створення внутрішніх критеріїв самооцінки, що базуються на реальних і потенційних досягненнях, вибудовування ідеального Я – все це сприяє успішності соціалізації та розвитку соціальної компетентності. Останнє відображається в адекватній самооцінці та рівні домагань.

Проведений аналіз досліджень дозволив виділити завдання розвитку соціальної компетентності молоді, зокрема у освітньому процесі: усвідомлення необхідності ухвалення норм конкретного соціуму; осмислення та адекватна оцінка своїх можливостей щодо досягнення передбачуваного результату; вміння актуалізувати свій особистісний досвід стосовно конкретної ситуації; визначення можливих та найефективніших способів діяльності, варіантів поведінки; готовність до прийняття особистої відповідальності за вибір власної поведінки у ситуації соціальної взаємодії; створення ситуації партнерства та взаємної поваги у навчальному процесі; оволодіння нормами спілкування з оточуючими; оволодіння вміннями рефлексії як механізму розвитку самосвідомості.

Виділені вікові завдання юнацького періоду дозволяють дійти висновку, що він пов'язаний з виникненням нового рівня самосвідомості, характерною рисою якого є поява здібності і потреби пізнати себе як особистість, що володіє лише їй притаманними якостями. Це породжує прагнення до самоствердження, самовираження та самовиховання і надає можливість припустити, що розвиток соціальної компетентності молоді обумовлений потребою у самоствердженні та включає розвиток якостей особистості, які сприяють спілкуванню, розвитку соціальних умінь та навичок, засвоєнню соціальних ролей та статево-рольових стереотипів.

Розвиток соціальної компетентності в період юності зумовлений також вираженою потребою в емоційному благополуччі та включає розвиток здатності до емпатії, вміння диференціювати власні емоції та емоції інших людей, самоконтроль та самомотивацію.

Таким чином, аналіз особливостей розвитку особистості та вікових завдань розвитку в юності дозволяє виокремити основні показники соціальної компетентності: відповідальність; адекватну самооцінку, узгоджену з рівнем домагань; сформованість позитивної мотивації вчення та переважання мотивації досягнення; володіння засобами спілкування та

навичками конструктивної взаємодії в різних ситуаціях; сформованість емпатії стосовно партнера, прийняття ролей.

Далі розглянемо пов'язані з недостатнім розвитком соціальної компетентності основні новоутворення раннього юнацького віку. Так, самовизначення формується в ранній юності, що пов'язаної з необхідністю вирішити проблему свого майбутнього, характеризується усвідомленням себе як члена суспільства і конкретизується новою, суспільно значущою позицією.

Головне психологічне набуття ранньої юності – відкриття свого внутрішнього світу. Разом із усвідомленням своєї унікальності, неповторності, несхожості на інших приходить почуття самотності. Це породжує гостру потребу у спілкуванні. Спілкування у цьому віковому етапі відіграє значну роль, як й у підлітковому. У ранньому юнацькому віці потреба у спілкуванні стає глибшою за своїм змістом, розширюються сфери духовного та інтелектуального спілкування.

Стиль спілкування, що склався у взаєминах з дорослими і однолітками, а також комунікативні навички, що оформилися, значною мірою визначають соціально-психологічну характеристику особистості й у зрілому віці.

Кохання та дружба – ключові переживання юнацького віку. Юнацька дружба унікальна, вона займає виняткове становище серед інших уподобань. Юність вважається привілейованим віком дружби. Дружнє спілкування потребує взаєморозуміння, внутрішньої близькості, відвертості. Воно ґрунтується на відношенні до іншого як до самого себе, в ньому розкривається власне реальне Я. Воно підтримує самоприйняття, самоповагу.

Юність – період стабілізації особистості. У цей віковий період навчальна діяльність, що активно поєднується з різноманітною працею та спілкуванням, має велике значення як для вибору професії, так і для вироблення ціннісних орієнтацій.

Основне психологічне новоутворення цього віку – це вміння молодої людини складати власні життєві плани, шукати засоби їх реалізації, виробляти політичні, естетичні, моральні ідеали, що свідчить про зростання самосвідомості.

Самосвідомість у цьому віці набуває якісно-специфічного характеру. Воно пов'язане із необхідністю оцінити якості своєї особистості з урахуванням конкретних життєвих устремлінь. На основі самосвідомості розвивається потреба у самовихованні, спрямованому вже не тільки на подолання тих чи інших недоліків, а й на формування особистості загалом відповідно до ідеалів, що складаються у молодої людини.

Виникнення та розвиток теоретичного мислення, що спирається на наукові поняття, є джерелом для багатьох змін, найбільш повно виражених у період юнацького віку. Воно дозволяє молодій людині опанувати новий зміст, формує новий тип пізнавальних інтересів, породжує більш широкий погляд на світ і – що, можливо, найголовніше для розуміння змін

в особистості молоді людини – призводить до виникнення рефлексії: пізнання своїх власних психічних процесів і всіх особливостей своєї особистості.

Мисленнєва діяльність набуває такого рівня розвитку процесів аналізу та синтезу, теоретичного узагальнення та абстрагування, що робить цілком можливою самостійну творчу діяльність молоді людини у певних галузях.

Оберненість у майбутнє, планування життя становлять «ефективний» центр життя молоді. У юнацькому віці процес осмислення себе в майбутньому часто поєднується з небажанням помічати плінність часу, з відкладанням важливих рішень на потім. Побудова часової перспективи прямо пов'язана зі здатністю молоді людини осмислювати життя, ставити перед собою цілі, адекватні її внутрішній сутності. Цей процес важливий для збереження психічного та психологічного здоров'я.

У період юності проблема усвідомлення життя стає ключовою для соціалізації особистості. Молода людина, яка набуває сенс життя, планує своє майбутнє, відповідальна за своє життя, може бути визнана соціально компетентною. Для осмислення життя та побудови часової перспективи, а отже, і для розвитку соціальної компетентності, у юнацькому віці більше значення має сформованість мотивації досягнення та високий рівень самоповаги, самоприйняття. Пробудування часової перспективи, життєве цілепокладання вимагають досить високого рівня розвитку ціннісних уявлень, вольової сфери, самостійності та відповідальності молоді.

Вироблення життєвої стратегії вимагає від молоді людини потреби та здатності здійснювати особистий, самостійний та вільний вибір, освоєння практично корисних навичок планування, співвідношення ближніх та далеких перспектив. Молодій людині необхідно визначитися з ближньою та далекою перспективою. Вирішити головні вікові завдання у цей період та самовизначитися молода людина має сама.

Постановка реальних цілей та розробка планів щодо їх реалізації – важлива здатність, яка гарантує успіх у житті та становить основу соціальної компетентності. Для молоді стають характерними тенденція до причинного пояснення явищ, явище аргументувати та доводити, критичність мислення. Формується принциповість, розвиваються переконання, почуття обов'язку та відповідальності. У юності отримує новий розвиток механізм ідентифікації – відокремлення. Загострюються здібності до відчуття стану інших, здатності емоційно переживати ці стани як свої. Завершується формування образу Я, молоді люди мають вже більш ясне уявлення про себе, хоча цей образ ще нестійкий, залежить від референтного кола спілкування і масової культури.

Високого рівня розвитку досягають вольові якості: самостійність, ініціативність, наполегливість, витримка. Підвищується інтерес до філософсько-етичних проблем.

У цей час закладається система суджень про довкілля. Формування світогляду пов'язане зі здатністю до абстрактного мислення. Завданнями розвитку соціальної компетентності молоді у цьому віці є виявлення та

розвиток особистісних можливостей, що виражається у ставленні до творчості, самостійності, самореалізації, до власної життєвої позиції та активності щодо майбутнього; усвідомлення та прийняття соціальних норм, що відповідає включенню до образу Я такої якості, як відповідальність; розвиток критичності при оцінюванні себе, критика поведінки оточуючих; створення умов для розширення соціальних зв'язків, освоєння нових соціальних ролей, що сприяють самопізнанню і пізнанню оточуючих та особистісному самовизначенню; підвищення низки показників самоствалення, таких як самоповага, відчуття сили Я, очікування позитивного ставлення від оточуючих, стійкість і завзятість у досягненні цілей, прагнення до подолання труднощів на своєму шляху, оволодіння вміннями рефлексії. У молодості виникає проблема вибору життєвих цінностей. Молодь прагне сформувавши власну позицію по відношенню до себе, по відношенню до інших людей, а також до моральних цінностей.

Таким чином, основними показниками соціальної компетентності молоді є адекватна самооцінка; ціннісне ставлення до навчання та пізнання, сформованість комунікативних умінь, умінь вирішення конфліктів, високий рівень відповідальності; сформованість мотивації досягнення та соціально значимих ціннісних орієнтацій; високий рівень самоповаги, самоприйняття, рефлексії.

Новоутворення розглянутого вікового періоду створюють певні передумови для успішного розвитку соціальної компетентності.

Грунтуючись на вищевикладеному матеріалі, простежимо динаміку розвитку соціальної компетентності у ранньому та пізньому юнацькому віці, наголосивши на виділених новоутвореннях.

Загальна емоційна реакція у пізньому юнацькому віці трохи вища, ніж у ранньому. Але головна відмінність полягає у рівні вибірковості: різниця у рівні реакції на емоційно заряджені та нейтральні стимули у пізньому юнацькому віці набагато більша, ніж у ранньому. Старші юнаки та дівчата, порівняно з молодшими, виявляють більшу екставертованість, меншу імпульсивність та емоційну збудливість, а також більшу емоційну стійкість. Вони значно стриманіші і врівноважені. Пізній юнацький вік, порівняно з раннім, характеризується більшою диференційованістю емоційних реакцій та способів вираження емоційних станів, а також підвищенням самоконтролю та саморегуляції. Хоча рівень свідомого самоконтролю у пізньому юнацькому віці набагато вищий, ніж у ранньому, більш старші юнаки та дівчата частіше скаржаться на свою слабку волю, нестійкість, схильність до зовнішніх впливів і такі характерологічні риси, як примхливість, ненадійність, уразливість.

Отже, перші показники – це самоконтроль та саморегуляція поведінки. Ці показники пов'язані з рефлексивним компонентом соціальної компетентності.

Різницю можна спостерігати й у самооцінці. Незважаючи на численні дослідження самооцінки, деякі дослідники схильні вважати її

новоутворенням підліткового періоду. Вони стверджують, що самооцінка є досить пізнім утворенням і початок її реальної дії нерідко датується лише підлітковим віком. Динаміка оціночних суджень від підліткового віку до юнацького полягає у тому, що оціночні судження підлітків, які визначаються очікуваною оцінкою з боку однолітків, спрямовані, насамперед, на знаходження відповіді на питання, який він серед інших, наскільки він схожий на них.

У юнацькому віці оціночні судження, зумовлені власним ідеалом, спрямовані на знаходження відповіді на питання, який він в очах оточуючих, наскільки він відрізняється від них і наскільки близький до свого ідеалу. Пізніше самооціночні судження молодих людей визначаються вже синтезом різних видів оцінок оточуючих, результатами діяльності та спрямовані на пошук своєї значущості для інших і для самого себе.

Самооцінка є одним із визначальних показників розвитку соціальної компетентності та належить також до рефлексивного компонента.

Поряд з цим, особливе значення відіграє й емпатія, що виявляється у ціннісному ставленні до партнера. Емпатія, будучи змістовним елементом соціальної компетентності, виступає у цьому контексті як один із основних показників.

Розвиток пізнавальних процесів та особливо інтелекту у юнацькому віці має дві сторони – кількісну та якісну. У процесі розвитку мислення у ранньому юнацькому віці виявляються такі здібності: здатність оперувати гіпотезами під час вирішення інтелектуальних завдань; здатність аналізувати абстрактні ідеї, шукати помилки та логічні протиріччя в абстрактних судженнях. З завершенням раннього юнацького віку та переходом у пізній юнацький вік відзначається прогресуючий розвиток теоретичного мислення.

Старші юнаки та дівчата вже мислять логічно та в змозі займатися теоретичними міркуваннями та самоаналізом. Вони з великим інтересом можуть розмірковувати на моральні, політичні та інші теми. Розвиток абстрактно-логічного мислення, що триває в юнацькому віці, зумовлює появу не тільки нової інтелектуальної якості, а й відповідної потреби.

Показником когнітивного компонента соціальної компетентності виступають знання про власні особистісні особливості, що сприяють досягненню успіху у соціально схвалюваній діяльності, самореалізації особистості.

Специфіка юнацького віку полягає і у розширенні сфер соціальної активності та зміні їхньої значущості для молодої людини. У зв'язку з особливостями розвитку змінюються відносини з батьками, з однолітками, з викладачами, з протилежною статтю.

Як зазначалося вище, провідним видом діяльності у юнацькому віці є навчальна діяльність. Цілеспрямоване організоване спілкування дає можливість розвитку комунікативних умінь, можливості працювати у групі, можливості вирішувати ефективно проблеми та конфлікти з

батьками, викладачами, однолітками, тобто зі значущими оточуючими і, тим самим, навчаються аналізувати свої вчинки та вчинки інших, критично ставитися до всього, що відбувається. Тут йдеться про два компоненти соціальної компетентності – операційно-поведінковий та рефлексивний.

Соціальна активність полягає також у великій сприйнятливості до засвоєння норм, цінностей та способів поведінки, які існують у світі дорослих та у їхніх відносинах.

Таким чином, зміни в юнацькому віці переживаються не одночасно, що дозволяє молоді поступово вирішувати різні завдання, що постають перед нею на певному етапі життєвого шляху.

Вивчення особливостей юнацького віку показало, що розвиток соціальної компетентності є актуальною проблемою. Подані вікові показники соціальної компетентності молоді не претендують на вичерпну повноту. Ми не ставили завдання виділити всі показники соціальної компетентності, а намагалися визначити найбільш суттєві для цього віку, розвиток та діагностування яких можливий в освітньому процесі.

У табл. представлені компоненти, змістовні елементи та показники соціальної компетентності молоді.

Таблиця

Компоненти, змістовні елементи та показники соціальної компетентності молоді

Компоненти соціальної компетентності	Змістовні елементи	Показники
Мотиваційний	Мотиви, потреби, установки, емпатія	Ціннісне ставлення до навчання та пізнання, прийняття цінностей Я та Інший, мотивація досягнення, емпатія по відношенню до партнера
Когнітивний	Рольова гнучкість	Диференціація соціальних сценаріїв, знання власних особистісних резервів, знання норм та правил взаємодії в суспільстві, цілепокладання
Операційно-поведінковий (діяльнісний)	Комунікативні уміння, здатність до роботи у групах	Володіння засобами організації своєї поведінки, володіння різними стилями спілкування на різних рівнях, навички соціальної поведінки
Рефлексивний	Вирішення проблем і конфліктів	Навички подолання труднощів
	Відповідальність	Самоповага, самовизначення, соціальна відповідальність,

		адекватна самооцінка, узгоджена з рівнем домагань
--	--	---

Висновки. Розвиток соціальної компетентності – це складний, динамічний, багатфакторний процес. Тому необхідно створення соціально-психологічних умов для розвитку даної якості через актуалізацію та розвиток елементів, що входять до нього. Для психолога важливо знайти ефективні умови, механізми та засоби розвитку соціальної компетентності, зокрема в освітньому процесі. Одним із ефективних способів вирішення цього завдання є групова навчальна робота, психологічний потенціал якої в аспекті розвитку соціальної компетентності молоді може стати предметом подальшого наукового пошуку.

Список використаної літератури:

1. Jugert G., Rehder A. Soziale Kompetenz für Jugendliche. Grundlagen, Training und Fortbildung [Text]. Weinheim und München: Juventa Verlag, 2004. 141 s.
2. Kanning P.U. Diagnostik sozialer Kompetenzen [Text]. Bern: Hogrefe Verlag, 2003. 138 s.
3. Kanning P.U. Soziale Kompetenzen [Text]. Bern, Wien: Hogrefe Verlag, 2005. 96 s.
4. Klippert H. Teamentwicklung im Klassenraum. Übungssteine für den Unterricht [Text]. Weinheim: Beltz-Verlag, 2001. 286 s.

Boyarin L.V.

Social-psychological and age aspects of the dynamics of youth social competence development

The article reveals socio-psychological and age-related aspects of the dynamics of the development of social competence of young people. An analysis of the features of personality development and age-related development tasks in youth was carried out, which made it possible to single out the main indicators of social competence: responsibility; adequate self-esteem, consistent with the level of harassment; formation of positive learning motivation and predominance of achievement motivation; possession of means of communication and skills of constructive interaction in various situations; the formation of empathy in relation to the partner, acceptance of roles. It is shown that in the period of youth, the problem of awareness of life becomes key for the socialization of the individual and the development of his social competence. A young person who acquires the meaning of life, plans his future, is responsible for his life, can be recognized as socially competent.

The tasks of developing the social competence of young people at this age are the identification and development of personal capabilities to one's own life position and activity regarding the future; awareness and acceptance of social norms, which corresponds to the inclusion of such a quality as responsibility in the self-image; development of criticality in self-evaluation, criticism of the behavior of others; creation of conditions for the expansion of social ties, development of new social roles, which contribute to self-knowledge and knowledge of others and personal self-determination; increasing a number of self-esteem indicators, persistence and perseverance in achieving goals, striving to overcome difficulties on one's way, mastering reflection skills.

Key words: *youth, social competence, socio-psychological and age-related aspects of the dynamics of the development of social competence of young people.*